

НИКОЛАЙ П. КОВАЧЕВ (Велико Търново)

**МИНАЛОТО НА ВЕЛИКО ТЪРНОВО В СВЕТИНАТА
НА ТОПОНИМИТЕ В ПРОИЗВЕДЕНИЯТА НА ТЪРНОВСКАТА
КНИЖОВНА ШКОЛА И НА СЪВРЕМЕННАТА ТОПОНИМИЯ**

Известно е, че развитието на дадено селище и животът на неговото население намират по особен начин отражение в местните топоними. Някои от тях проявяват значителна съпротивителна сила и често се предават от поколение на поколение, като съществуват десетки и стотици години; по този начин те донасят до нас съхранената в себе си езикова и поселищно-историческа информация.

В това съобщение ще споделя някои свои наблюдения и изводи за миналото на Велико Търново въз основа на топонимите, фиксирани в произведения на писатели от Търновската книжовна школа, в книжнината на Втората българска държава върху фона на съвременната топонимия на града и на принадлежащата му околност. Дължа да заявя, че хронологическата обосновка на някои от изводите ми ще бъде относителна, тъй като значителна част от топонимията на Велико Търново е стигнала до нас по устен път.

Археологическите разкопки през последните години убедително доказват, че историята на града не започва с въстанието на братята Асеновци през XII в.; на вр. Царевец са разкрити последователно пет културни пласта: тракийски (VI—I в. пр. н. е.), ранновизантийски (V—VI в.), от Първата българска държава (VIII—X в.), от Втората българска държава (XII—XIV в.) и от времето на турското робство.¹ В края на VI и началото на VII в. укрепеното византийско селище бива разграбено и опожарено от нахлуващите славянски, аварски и други племена, за да се появят върху развалините му първите хижи-землянки на нашите прадеди едва в началото на VIII в. Каква е била ролята на селището по време на Първата българска държава и на византийското робство, какво е било името му, засега е неизвестно, тъй като погледът на хронисти, летописци и книжовници е насочен към Плиска и Преслав. През Втората българска държава градът заема своето

¹ Н. Ангелов, Я. Николова. Крепостни стени и крепостни съоръжения на средновековната българска столица. — Изв. Окр. музей във В. Търново, II, 1964, с. 57.

изключително място като ръководно-политическо, книжовно-просветно и духовно средище не само в страната, но и на Балканите.

Благодарение на произведенията на книжовниците от Търновската книжовна школа — на книжовниците от Втората българска държава — до нас са стигнали двадесетина топонима от средновековния пласт в топонимията на страната и десетина от пласта на Търново. Топонимите от пласта на Търново заедно с данните от археологическите разкопки успешно са използвани за разкриване облика на града през XII—XIV в.²

Като намек за вероятен контакт между славянско и предславянско население на територията на Великотърновско говорят названията на р. Етър (Янтра) и на източния хълм Девин град (Момина крепост — Къзхисар). Името на Янтра, якава форма, *Aθevs за пръв път се среща у Херодот (V в. пр. н. е.), а екавата форма — *Ieterus* — у Плиний Стари (I в.). Последната форма е послужила за основа при назоваването на реката Етър от славянското население по нейното течение. Това име се пази и до днес.³ В житие на св. Сава Сръбски от Доментиан е казано, че при смъртта му в Търново е погребан „въ дому светыхъ. м. мученикъ при рецѣ иетръ“⁴; у Петър Богданов (1685) реката е посочена „*tra fiume Ietro*“, в „Землеописание“ на артския митрополит Мелетий (1728) — „*Ietero* (иетръ)“.⁵ Етимологията на хидронима Янтра—Етер е била обект на изследване на редица български езиковеди. Вл. Георгиев успешно я свързва с ие. корен **etro-*, **etru-* „бърз, буен“, като приема якавата форма на името за дако-мизийска, а екавата — за тракийска.⁶

Названието дъвин град[ъ] писмено е фиксирано в епиграфски източник.⁷ То може да се свърже с една старинна група имена на водоизточници, местности и селища у нас, в чиято основа лежи основата дъва, *дъвина. В гръцко житие на св. Наум през X в. се споменава географски обект с име *την Διάβαν*^{7а}, у Скилица-Кедрин (XI в.) — крепост *Διαβενέ*, където печенезите през 1049 г. разбиват войските на рек-

² Н. Ангелов. Средновековният град Търново според изворите от XII—XIV в. и археологическите разкопки. — Изв. Окр. музей във В. Търново, I, 1964, с. 1—16.

³ М. Сл. Младенов. Названията Янтра—Етър. — Бълг. език, 1968, 4—5, с. 436; Н. П. Ковачев. Местните названия в Габровско. С., 1965, с. 28—30.

⁴ Доментиан. Живот светяго Симуна и светяго Саве. — Гласник (Београд), VII, 1965, с. 154.

⁵ E. Fermeňđin. Acta Bulgariae ecclesiastica. Zagrabae, 1887, p. 77.

⁶ Ст. Младенов. Имената на още десет български реки. — СпБАН, XVI, 1918, с. 98—100; Д. Дечев. Тракийски названия на наши реки. — Изв. Инст. за бълг. език, III, 1954, с. 278—9; К. Иречек. Пътвания по България. Пловдив, 1899, с. 216; Вл. Георгиев. За произхода на древното население от североизточната част на Балканския полуостров. — Изв. Археол. инст. XIX, 1955, с. 318; Въпроси на българската етимология. С., 1958, с. 47, 115, 117; Българска етимология и ономастика, С., 1960, с. 30—31; Тракийският език. С., 1957, с. 66; Цв. Годоров. Етимологически бележки. — Изв. Инст. за бълг. език, 1962, с. 146—149.

⁷ Надписът с други епиграфски материали ще бъде публикуван от Н. Ангелов. За разкопките на Девинград вж. Ив. Велков. Старото Търново. Разкопките на Момина крепост през 1942—1943 г. — Истор. преглед, 1945—1946, кн. 1, 96—102; Год. Археол. музей, VII, 1942, с. 61—71; Т. Николов. Град Велико Търново. — В: Климент Търновски. С., 1927, с. 261—262.

^{7а} В. Н. Златарски. Името *Διάβαν* в гръцкото житие на св. Наум. — СпБАН, 1925, 17, с. 22—28.

тор Никифор.⁸ В тези две форми В. Н. Златарски правилно вижда изопачавания на името *Διαβαινᾶ*, стбълг. дѣвнина, крепост в Източна България, просъществувала до падането ни под турско робство. У Георги Пахимер (XIII—XIV в.) тя е посочена като *ἐπὶ τῷ Διαβαινᾶ* във връзка с битката между Лахана (Ивайло) и протовестиар Мурин през 1279.⁹ У Мануил Фил (XIII—XIV в.) крепостта *τῆς Διαβαινᾶς* е поставена между крепостите *Ὀδρβιτζίου* (Върбица в Герлово), *Κοζιανός* (Козяк, североизточно от Котел) и *Γραμαίνης* (Грамени при Градец).¹⁰ Според В. Томашек, Хрисант М. Лопарьов и Ст. Младенов крепостта се отъждествява със с. Девня (Провадийско), древния град Марцианополис, а според К. Иречек, В. Н. Златарски и П. Делирадев това е крепостта Града (Вида, тур. Къзтепе) при Котленския проход (Демиркапу „Железни врата“, гр. *Σιδηρᾶ*).¹¹ П. Делирадев обаче съобщава и име *Девиня* (*Дивиня*, *Дивянско градище*) югоизточно от вр. Чу-мерна към Твърдишкия проход.¹²

Името на с. *Девна*, *Девня* според местните жители *Девино* (Провадийско, днес град във Варненски окръг), в турски документ от XV в. *Девне*¹³, рагузецът Павел Джорджич (1595) отбелязва *Devino*, а Лукарич (1605) и епископ Петър Богданов (1640) — като р. *Devina* с 25 воденици.¹⁴ При буйни водоизточници се намират с. *Девене* (Врачанско), в турски документ от XV в. — *Девяни*¹⁵, с. *Девенци* (Луковитско), жителско име от първоначално местно или селищно име *Дѣвнина¹⁶. Името на гр. *Девин* (*Дьовлен*) в Родопите, в турски документ от 1576 г. *Девлян*¹⁷ е свързано с първоначално название на Дьовленска река *Дѣвьна¹⁸. Местност *Девец* се намира при с. Габаре (Белослатинско), *Девина чука* — до Габрово.

Всички горепосочени топоними и името на търновската крепост дѣвнин градъ едва ли могат да се свързват семантично със стбълг. дѣвѣ 'непорочна девойка, мома, девица', от ие. корен **dhei-* 'доя, кърмя', с

⁸ В. Н. Златарски. За поражението на ромеите при крепостта „Диакене“. — В: История на бълг. държава. Т. II. С., 1934. с. 489—493.

⁹ В. Н. Златарски. Словенското житие на св. Наум от XVI век. — СпБАН, 1925, 17, с. 28; Ал. Бурмов, П. Хр. Петров. Христоматия по история на българите. С., 1964. с. 309.

¹⁰ К. Иречек. Българските градове у Мануил Фил. — ПСП., 1898., кн. 55—56, 257—58; Ал. Бурмов, П. Хр. Петров. Цит. съч., с. 311.

¹¹ К. Иречек. Българските градове... с. 257; В. Н. Златарски. Словенското житие... с. 22—28.

¹² П. Делирадев. Принос към историческата география на България. I. С., 1953. с. 151—152, 247.

¹³ Р. Стойков. Наименования на българските селища. — Изв. Нар. библиотека, I (VII), 1961, с. 397.

¹⁴ К. Иречек. Пътувания... с. 853; Ст. Младенов. Цит. ст., с. 72; Ив. Дуйчев. За наименованието на Марцианопол — Девня. — Изв. Бълг. истор. дружество, XIX—XX, 1944, с. 51—55; В. Маринов. Миналото на с. Девня, Провадийско, с оглед на „арнаутите“ в Североизточна България. — В: Езиковедско-етнографски изследвания в памет на акад. Ст. Романски. С., 1960. с. 593 (поддържа славянски произход на „Девня“).

¹⁵ Б. Николов. Девене в миналото. Враца, 1962; Р. Стойков. Цит. ст., с. 397.

¹⁶ Наше село. С., 1931. с. 263.

¹⁷ Р. Стойков. Цит. ст., с. 397.

¹⁸ Вл. Георгиев. Българска етимология... с. 56.

прилагателното дѣвннѣн, дѣвннн 'момин, девичи'. Вероятно тук се крие дума от езика на предславянското население, която по народна етимология е свързана от славянското население с дѣва, *дѣвннн. В тракийската топонимия многобройни селищни названия композити имат като втори компонент *deva, dava* 'град, селище', ие. *dhewa* 'стан' срв. *Acidava, Dokidava, Itadeva* и др.¹⁹ Ако този компонент е запазен в Девин град, в полупревод би значел „Градът град“. Тъй като археологическите разкопки на хълма не сочат изявено укрепено тракийско селище, етимологията би трябвала да се свърже с ие. корен **dhēu-*, 'тека, тичам'²⁰, с трак. *dhewina 'извор, поток, течение'²¹. Първоначално така се е наричал потокът в Ксилофор, а може би и изворчето *Божий кладенец*, смятано за лековито, а по-късно името е преминало върху създаващото се селище. Не е изключено в някои местни имена с корен *dev-*, като *Девич* при Троян, *Девичи бряг* до Младеново (Ломско), *Девиче полє* при Луковит, Девичена могила до Рибен (Плевенско), да се крие стбълг. дѣва, прил. дѣвннѣ 'девичи, момин, девствен'. Несъмнено местните названия у нас, в които лежи основа *devin (devn-)*, както сочи Ив. Гълъбов²², ще трябва да се отнесат към старата балканска топонимия. Много от тях впоследствие са адаптирани чрез *момин*, от мома. Достатъчно е тук да отбележим второто название на крепостта *Момина крепост*, тур. Къзхисар; *Момина* — Какрина (Ловешко), извор, дупка; *Момино калє* — Скобелево (Пловдивско), известно и като *Момѧ калє*; *Момина кула* — Пирдоп, скала със развалини; *Момин град* — между Котел и Жеравна; *Момина могила* — Дъбрава, Казачево (Ловешко), Черни Осъм (Троянско), Каменица (Пирдопско); *Момина скала* — Душанци (Пирдопско), Дупница, Бояна (Софийско); *Момина стена* — Кормянско (Севлиево), Бериево (Севлиево); *Момини скали* — при Дряновския манастир (Дряновско); *Момин камък* — Троица (Преславско), Средногор, Църковище (Пирдопско), Златоград (Маданско), Беден (Девинско); *Момин чукар* — Черни Вит (Тетевенско); *Момински чукар* — до Пирдоп; *Момин рѣт* — Терзийско (Троянско); *Момина дупка* — Горталово (Плевенско), пещера; *Момина поляна* — Черни Вит (Тетевенско); *Момино усѣ* — Черни Вит (Тетевенско), *Момини пѣтеки* — Стежеров (Горнооряховско); *Момински улей* — Пирдопско; *Момина клисура* — Гоцеделчевско, пролом на р. Места; Ихтиманско — пролом на р. Марица; *Момини гърди* — Баян (Карловско), две височини; *Момин брод* — Долни Дѣбник, Крушовица (Плевенско); *Момин скок* — Михалци (Павликенско); *Момински вир* — Мерданя (Великотърновско); *Момински дол* — Стоките (Севлиево); Лопушне (Гоцеделчевско); *Момин кладенец* — Каменец (Пирдопско), Беренде (Годечко), Дисевица (Плевенско); *Момина долина* — Телиш (Луковитско); *Момина чешма* — Тученица (Плевенско); *Момина баня* — Хисар (Пловдивско), Дъскот (Павликенско) и др.

Предславянското име на *Търново* е неизвестно. За пръв път името на града се среща у Никита Акоминат (Хониат, XII в.) като *Tbrowos*, у

¹⁹ Вл. Георгиев. Въпроси... с. 90—94, 114—119.

²⁰ Ст. Младенов. Цит. съч., с. 72.

²¹ Вл. Георгиев. Българска етимология... с. 56; Изв. Археол. инст., XIX, 1955, с. 310.

²² Ив. Гълъбов. Паметниците на средновековната българска епиграфика. — Музеи и паметници на културата; 1963, кн. 2, с. 2—7.

Акрополит (XIII в.) — *Trivobov*, у Никифор Григорас (XIV в.) — *Trivobov*, в житие на патриарх Йоаким (XIII в.) — град *търновъ*. Върху историята и етимологията на названието му се спрех подробно в отделно изследване другаде.²³ Засега най-убедителна си остава славянската етимология, от стбълг. *търновъ*, *търновъ* 'трънлив, трънен' и *градъ* 'оградено място, крепост, твърдина'. Едва ли може да се приеме обяснението, че крепостта била като „трън“ за неприятелите, т. е. непревземаема.²⁴ Допускането на Ст. Младенов, че в топонима трябва да се търси трак. корен **dru-*, **tru-* 'тека' подобно в *Драва*, *Дрин*, *Traut*, мъчно може да се поддържа. Не е изключена възможност в името да се крие преусмислено до неузнаваемост предславянско име; в такъв случай произходът му трябва да се дири в съвсем друга посока, за която сега не смятам за необходимо да загатвам.

Името на *Трапезица* по всичко изглежда, че възниква на славянска езикова основа от стбълг. заемка гр. *трапеза* 'маса, софра, трапеза' и е във връзка с платовидната заравнена като маса форма на хълма, а не от това, че тук са стояли въоръжени гръцки трапезити²⁵. Според Драгановия миней в Житието на св. Ив. Рилски се казва, че мощите на светеца са пренесени „въ загорне въ градъ трапезица“^{26а}, според Първо проложно житие за съхраняване на мощите се построява специална църква-манастир „въ градъ трапезица“²⁶; в Житие на Гаврил Лесновски е дадено само „трапезица“²⁷, а в Житието на Евтимий е прибавен и епитет „въ славнѣмъ градъ трапезица“²⁸.

Процъфтяването на Търново като столичен град намира отражение в произведенията на Търновската книжовна школа, на писателите от Втората българска държава, като към името на града се прибавят многобройни епитети в духа на тогавашната епоха: *славнын градъ*, *прѣславнын градъ*, *славнѣншин градъ*, *цариградъ*, *цѣсарскын градъ*, *царствоущин градъ*, *богоспаснын цариградъ*, *богоставнын н богохраннын градъ*, *великын градъ*, *богоспаснын великын градъ*, *големн търновъ*, *настолин царствоущин градъ*, *славнын н царствоущин*, *богоспаснын н богохраннын градъ българскын*²⁹ и др. Епитетът *великын* се среща в Устава на Златоустовата литургия в Зограф, в Синодика на цар Борил, където Евтимий

²³ Н. П. Ковачев. Търново — В. Търново. Етимология и история на названието на града. — Трудове ВПИ В. Търново, IV, 1968, с. 541—565; За етимологията на ойконима „Търново“. — *Opomastyka* (Warszawa), XIX, 1969, p. 58—73.

²⁴ Ив. Дуйчев. Велико Търново. — *Земед. знаме*, бр. 64, 5 юни 1966.

²⁵ Пак там.

^{26а} И. Иванов. Български старини из Македония. С., 1931. с. 359.

²⁶ И. Иванов. Жития на св. Ив. Рилски. — *Год. Соф. унив., Истор. филол. фак.*, XXXII, 1936, 13. с. 54.

²⁷ И. Иванов. Български старини... с. 395.

²⁸ И. Иванов. Жития... с. 72.

²⁹ „Въ славнын градъ търновъ“ — Житие на св. Петка от Евтимий; вж. Б. Ангелов, М. Генев. Стара българска литература. с. 506. „Въ свои прѣславнын градъ прѣнесе търновъ“ — Житие на Иларион Мъгленски; вж. Б. Ангелов, М. Генев. *Цит. съч.*, с. 503; „славнын в градъхъ търновъ“ — Служба на св. Теофана от Евтимий; вж. В. Сл. Киселков. Патриарх Евтимий. С., 1938. с. 220.

се изтъква като архиепископ „великааго града трънова“, „вѣгъспаснагъ великааго гра трънове“⁸⁰. В Житието на Теодосий Търновски Калист сравнява града с Цариград: „нже вьлгаримь црѣвоущиѣн градъ, вторын

„Въ прѣславнын градъ трънове“ — Житие на св. Петка от Евтимий; вж. Б. Ангелов, М. Генюв. Цит. съч. с. 503. „въ прѣславнын градъ трънове“ — житие на Иларион Мъгленски от Евтимий; вж. Б. Ангелов, М. Генюв. Цит. съч. с. 491. „Въ прѣславнын нашъ градъ трънове“ — Житие на Иларион Мъгленски от Евтимий; вж. В. Сл. Киселков. Цит. съч., с. 273.

„Въ свон прѣславнын градъ трънове“ — Житие на св. Иван Рилски от Евтимий; вж. Й. Иванов. Жития... с. 71; Български старини... с. 382.

„На славетнѣшиѣн ѡнь градъ въврѡужаетъ“ — Житие на св. Петка от Григорий Цамблак; вж. Й. Иванов. Български старини... с. 434.

„Патриархѣн црѣ трънова“ — Житие на търновския патриарх Йоаким I; вж. Ив. Снегаров. Неиздадени старобългарски жития. — Год. Духовната академия, III, 1956, с. 167. „Црѣградъ трънова“ — Писмо на Търновския патриарх Теодосий до Зограф; вж. Ив. Дуйчев. Из старата българска книжнина. Т. II. С., 1944. с. 171. „Въ свон црѣкын принде градъ“ — Житие на св. Ив. Рилски от Евтимий; вж. Й. Иванов. Жития... с. 72. „Въ царскын градъ“ — в Първо проложно житие на св. Ив. Рилски; вж. Й. Иванов. Жития... с. 54. „До црѣка града трънове“ — в Първо проложно житие на св. Ив. Рилски; вж. Й. Иванов. Жития... с. 54. „Въ свон црѣвоущиѣн градъ трънове“ — Житие на

св. Ив. Рилски от Димитър Кантакузин. „В црѣвоущаго града трънова“ — Житие на Теодосий Търновски от Калист; вж. Й. Иванов. Житие... с. 95; В. Н. Златарски. Житие и жизн преподобнаго отца нашего Теодосиа... — СбНУ, XX, 1904, с. 17. „Въ славному и црѣвоущиѣному граду трънову“ — Житие на св. Петка от Евтимий; вж. Б. Ангелов, М. Генюв. Цит. съч., с. 506.

„Вгоспнаго црѣграда трънова“ — в Германов сборник от XIV в.; вж. Д. Иванова-Мирчева. „Германов сборник“ — български писмен паметник от X в. в препис от 1359 г. — Бълг. език, 1965, кн. 4—5, с. 316. „Въ вгоспасын црѣградъ трънове“ — Житие на Михаил Войн от Потук; вж. Й. Иванов. Български старини... с. 424. „Патриархѡу вгоспнаго црѣграда трънова“ — Синодик на цар Борил; вж. М. Г. Попруженко. Синодик царя Борила. С., 1928. с. 91.

„Въ вгоспавенемъ и вгохраннемъ градъ трънове“ — Житие на Иларион Мъгленски; вж. Й. Иванов. Български старини... с. 420; Б. Ст. Ангелов. Из старата българска, руска и сръбска литература. Т. С., 1958. с. 99.

„Въ свон настоянын црѣвоущиѣн градъ трънове“ — Пролог и Житие на Иларион Мъгленски; вж. Й. Иванов, Български старини... с. 420. „Въ вгоспнѣ и вгохраннемъ градъ трънове“ — Пролог и Житие на Иларион Мъгленски; вж. Й. Иванов. Български старини... с. 420.

⁸⁰ Б. Цонев. Опис на ръкописите и старопечатните книги в Народната библиотека в София. I. С., 1910. с. 197; В. Сл. Киселков. Цит. съч., с. 175; У. М. Г. Попруженко. Цит. съч., с. 91: „вѣчмѣю прѣосщенному патриархѡу“.

сѹщъ и словомъ и дѣлаи по константиновъ градъ³¹. Определението велник първоначално е било с конкретно значение 'голям', а не 'велик, прославен, прочут'. По този начин градът се е противопоставял на другите укрепени градове-селища в страната. За това говори синонимът голем в Пролог и Житие на Ил. Мъгленски, където е изтъкнато, че цар Калоян пожелава да пренесе останките на светеца „в' свон настольный градъ царствования, големн тръновъ глаголющемн“³². В Житието за същия светец Евтимий нарочно посочва „нашъ градъ тръновъ“, което ще рече, че е съществувал и „ненаш“ град с подобно име Търнов; в житие на Гаврил Лесновски е отбелязано, че мощите му се донасят „въ градъ тръновъ българьскы“ за разлика от такъв град в Сърбия.³³ Преносното значение „велик“ се е наложило по книжовен път чрез произведенията на среднобългарските писатели, но, разбира се, не без влияние на предшестващата епоха, изпълнена с името на велник преславъ (пръславъ, праславъ), в гръцки източници *Μεγάλη Περιοδία*³⁴, не и без влияние от името на търновското митрополитство — Велика Търновия, — на църквата Велика лавра при „Св. 40 мъченици“; в житието на Михаил Войн намираме: „въ велнцѣн патриархн цркве стго възнесе“³⁵.

Внимателното вникване в топонимията на средновековния град дава възможност да се разкрият редица подробности от топографията му, неговите основни части. Трите укрепени хълма притежават поотделно свои имена: *Девин град*, *Трънов град*, град *Трапезица*; между последните два града се е намирало междуградието Новиград. Основният център, където са се издигали дворецът на царя, патриаршията и други обществени сгради, е бил тръновъ градъ или градъ тръновъ, назоваван от населението вероятно „Царски град, Царев град“, или само „Град“; последното название е калкирано от турците като *Хисар*, а от българите — *Царевец* по време на робството. Названието на централната част е разширявало обема си и в редица случаи е означавало цялостно града, когато е трябвало той да се изтъкне като столичен град, като самостоятелно селище спрямо други селища. Не случайно е казано в Проложното житие на св. Иван Рилски, че мощите му се пренасят до „црква града трънова“, че благочестивият цар Йоан избързва да се върне „въ цркын град“, но заповядва да се построи „црковъ въ градъ трапезницн на положеніе стго“³⁶. Във Второто проложно житие е диференцирано, че е пренесен „въ градъ тръновъ н положенъ въ въ създадениемъ его манастирн въ трапезницн, н нже до ннѣ лежить

³¹ В. Н. Златарски. Житие и жизн... с. 12.

³² Й. Иванов. Български старини... с. 420.

³³ Пак там, с. 395.

³⁴ Ив. Дуйчев. Същинското значение на името *Μεγρος* у Анна Комнина. — Макед. преглед, 1932, кн. 3, с. 15.

³⁵ Й. Иванов. Български старини... с. 424.

³⁶ Й. Иванов. Жития... с. 13, 54.

теломъ³⁷. В препис от XVII в. за св. Иларион Мъгленски се изтъква, че мощите му се донасят в „Болгарски град, търновъ еже естъ трапезонъ“³⁸. Сръбски летопис разказва, че Вълкашин разделя царството си, като на Углеш дава Средец (София), на деспот Гонка — „трапезонту срѣч търнову“, а за себе си запазва Сръбската земя.³⁹ Патриарх Евтимий също е назоваван Трапезонски. Димитър Кантакузин в Житието на св. Ив. Рилски още по-точно разграничава града от съставните му части, като казва: „вѣдомъ іако не въ самѣмъ търнову бѣху мощи стго нъ въ соусѣдствующѣмъ ему славному граду трапезици лежеше сіе бѣху“⁴⁰.

Българският произход на топонимите Царевец и Трапезица се потвърждава от многобройни подобни названия на местности в страната ни. Названието Царевец е образувано чрез опростяване на словосъчетанията Цариградъ, цѣсарскии градъ, или царствующиии градъ, а може би и чрез нестигнали до нас царевъ връхъ, или царевъ хълмъ. Сравни местните названия *Царевец* — при Врабево (Троянско), чешма; Оряховица (Плевенско), височина със следи от зидове; местност до Котел, чешма до Горна Липница (Павликенско), крепост до Бежаново (Луковитско);⁴¹ височина при Боженица (Ботевградско); *Царченец* — Видраре (Тетевенско), низина. Съществуват още названия като *Царев връх*, *Царев кладенец*, *Царева ливада*, *Царева могила*, *Царев вир*, *Царев рът* и др. Една платовидна височина до Градище (Севлиево) и при Ломец (Троянско) се именува *Трапезица*. Семантични успоредици са топонимите *Кралимаркови трапези* в Троянския Балкан, *Софрата*, или *Софрѣ каля* при Жеравна; *Царевец* съществува при Мариово, а *Трапезица* при Охрид в Македония.⁴²

Където днес е Асенова махала, в Житието на св. Сава Сръбски се посочва подградие *новъ градъ*. Тялото на светеца се поставя „въ дому светыхъ м. мученикъ при рѣцѣ іетрѣ въ градъ новѣмъ а въ мѣстѣ рѣкомъмъ търновъ“⁴³. Като се изхожда от семантиката в Новиград, трябва да се приеме, че това предградие е нововъзникнало и вероятно допълнително е било предпазено от стени, за да бъде „град“.

Средновековната книжнина е запазила още няколко топонима, които са стигнали до съвременната топонимия на града:

Устето (Хустето, Фустето) — в Житието на Ромил Видински е казано, че жителите на Търново знаят близката планина, „наричана с местното наименование Устие“⁴⁴; в приписка на Лествица от 1363—1364 г.

³⁷ Й. Иванов. Жития... с. 58.

³⁸ В. Ся. Киселков. Поуки и очерти по старобългарска литература. С., 1956. с. 196.

³⁹ Хр. Попов. Евтимий, последен търновски и трапезишки патриарх. Пловдив, 1901. с. 97.

⁴⁰ Й. Иванов. Жития... с. 97.

⁴¹ П. Делирадев, От Ком до Емине. С., 1934. с. 108; В. Миков. Произход и значение на имената. С., 1943. с. 109—110.

⁴² Г. Трайчев. Мариово. С., 1923. с. 28; В. Кънчев. Избрани произведения. II. С., 1970. с. 552.

⁴³ Доментиан. Цит. ст., с. 154

⁴⁴ Ив. Дуйчев. Из старата... II, с. 232.

е отбелязано, че е написана „В послѣднихъ ннѣкомъ свѣдоснемъ въ мѣстѣ усты при тръновѣ градѣ при благовѣрнимъ гвнѣ александѣ“⁴⁵. Днес с *Хустето* или *Фустето* се означава южната част от пролома на р. Янтра, между хълма Трошана и Пишман баир; северната част се именува Дервения, от перс.-тур. *derbent* 'пролом; клисура, боаз'. По-рано и тази част от пролома се е именувала Устие. Приписка в четвороевангелие, писано в Ловеч от Петър Граматик през 1558 г., разказва, че то е откупено от търновския митрополит Йоаким, за да се приложи „въ храм светна тронцъ блнз трънова въ устье“⁴⁶, а това е манастирът на Евтимий Търновски. Стбълг. *устне* означава 'устие на река, пролом, проход', в новобъл. 'ясно място, проход между планини, пролом'. В приписка към Словата на А. Александрийски против арианите се намира израз „на зстни тыча... ндеже сватга н чьстнаа златга црькы нова“; у Мануил Фил е фиксиран град *Обошон* (Устие), след Айтос.⁴⁷ Подобни местни названия намираме за пролома на р. Росица и за притока ѝ Крапец в Севлиевско, за р. Янтра при с. Междене (Габровско), при с. Кунино (Белослатинско) и др.⁴⁸

Хълмът света гора — южно от града — е описан от Григорий Цамблук в „Похвално слово за Евтимий“ като място, богато на зеленина и вода;⁴⁹ в Житието на Теодосий Търновски от Калист е казано дословно: „тръновъ достнже... н монастнръ обрѣте тогда свѣш нарочнтѣ възселавнѣ двы н бще мт ере, тамо възселансе нже н обьчннмъ званѣмъ именуется даже н до днь стаа гора“⁵⁰. Името на планината се намира и в Житието на Ромил Видински: „един хълм в предградието, назован от старо време Света гора, в която живееха, па и днес живеят множество иноци“⁵¹. Това название вероятно е възникнало по асоциация с религиозния център „стѣн горѣ доушцѣн“, чиито български манастири многократно са обдарявани от българските владетели, посещавани са от български духовници и поклонници. През XIII в. думата гора вече е двузначна, означавала е 'планина' и 'лес, гора'; в Батошевския каменен надпис от XIII в. срещаме „нзсѣкохъ горѣ въ сен пустыни н създахъ храмъ“⁵². Така че Търновската Света гора може да е означавала и „света

⁴⁵ Е. Спространов. Опис на ръкописите в библиотеката на Рилския манастир. С., 1902. с. 65; Ив. Дуйчев. Из старата... с. 154.

⁴⁶ Б. Цонев. Цит. съч., I, с. 49; Ловеч и Ловчанско. I. С., 1929. с. 8; II. 1930. с. 12.

⁴⁷ К. Иречек. Пътувания... с. 879; Българските градове... с. 259; В. Миков. Цит. съч., с. 211; Ив. Дуриданов. Географската лексика на старобългарския език с оглед на праславянски. — В: 1100 години славянска писменост. С., 1963. с. 198.

⁴⁸ Н. П. Ковачев. Местните названия от Севлиевско, С., 1961. с. 271; Местните названия в Габровско. с. 173.

⁴⁹ В. Сл. Киселков. Патриарх Евтимий. с. 41.

⁵⁰ В. Н. Златарски. Житие и жизн... с. 12.

⁵¹ Ив. Дуйчев. Из старата... II, 233.

⁵² В. Иванова. Два надписа от Асеневици. — Батошевският и Врачанският. — Изв. Археол. инст., XV, 1946, с. 116.

планина“, и „света гора“, т. е. „лес“. Топоним *Света гора* съществува при Ягодина (Девинско). Г. С. Раковски именува една височина до Беброво (Еленско) „*Малка Света гора*“, тъй като тук „имало 24 манастира“⁵³.

Във връзка с основаването на манастир Теодосий Търновски се заселва на юг от града в планината при с. *Келифарево*. Това първоначално местно название в Житието на Теодосий се споменава два пъти: „*востонтъ та гора въ црѣвоующаго града търнова растоаніе мно҃го Кіефаларево именуема*“... „*іако добръ оутвърднсе на горѣ мѣсто вбычнѣ зовомое Кіефаларево*“⁵⁴. Оттук е ясно, че така първоначално се назовава планина, а по-късно създадената крепост и селище. Етимологията на селото днес населението свързва с *келифар* — вид 'патица, англът'^{54а}, а научното обяснение е във връзка с феодалните отношения през средновековието — от *кефална*, *кефаларь* 'началник на войскава част', по-късно 'управител на крепост', гр. *κεφαλή* 'глава'. В Боженския надпис севаст Огнян е „*принцарн шншмань кефална*“⁵⁵. Името на днешното село Килифарево се е получило от Кефаралево по пътя на народната етимология чрез метатезиране на *ф—л в л—ф*. Названието Кюфаларец носи височина с останки от крепост при с. Долна Гнойница (Оряховско).

В Търновската книжнина са запазени имената и на множество отделни архитектурни обекти, предимно църкви и манастири. В Света гора се е намирал манастир — „*нарочнтъ възславные двы н бще хвы мтере*“ в Житието на Ромил Видински — „*вгоматере недннтре именованн нмаше монастырь*“⁵⁶, т. е. посветен на „богомайка пѣтеводителка“; църквата „Св. 40 мъченици“ се сочи в надписа на Иван Асен от 1230 г., в Житието на Иларион Мъгленски от Евтимий, в Житието на св. Сава Сръбски,⁵⁷ църквата „*сты ала*“ се е намирала на Трапезица и в нея са били мощите на Гаврил Лесновски; на същия хълм е била и църквата-манастир на св. Ив. Рилски: „*н повеаъ скоро стронти црковъ въ градѣ трапезици*“... „*положенъ бы въ създаиіемъ его монастырь въ трапезици*“⁵⁸; св. Петка е била положена „*въ цр[ъ]кви царьствн*“ на Царевец;⁵⁹ — св. Филотея, „в преименития храм на Пречистата Богоро-

⁵³ Г. С. Раковски. Няколко речи от Асеню Първому. Белград, 1860. с. 57.

⁵⁴ В. Н. Златарски. Житие и жизн... с. 17, 23.

^{54а} Ст. Младенов. Български тълковен речник. С., 1951. с. 1016.

⁵⁵ Ив. Дуйчев. Из старата... II, 289.

⁵⁶ В. Н. Златарски. Житие и жизн... с. 12; Ив. Дуйчев. Из старата... II, с. 232; Монаха Григория житие преподобнаго Ромила, СПб., 1900. с. 5—6; Памятники древней письменности и искусства, СXXXVI, 3, с. 5.

⁵⁷ В. Н. Златарски. Търновския надпис на Ив. Асеня II. — Бълг. истор. библиотека, III, 1930, 3, с. 52; Ив. Дуйчев. Из старата... II, с. 39. Доментиан. Цит. ст., с. 154.

⁵⁸ И. Иванов. Български старини... с. 54.

⁵⁹ Б. Ангелов, М. Генев. Цит. съч., с. 507. В. Сл. Киселков. Житие на св. Параскева от Патриарх Евтимий. — Бълг. истор. библиотека, III, 1930, кн. 1, 213.

дица и в царския град Търново⁶⁰; в Синодика на цар Борил се говори за църквата „Възнесение Христово“ на Царевец като за „майка на църквите в българското царство“^{60a}; въ величѣн патрѣархн цркви стго възнесѣнѣа — Житие на Михаил Войн.⁶¹

Посочените топоними заедно с топонимите на р. ронта и никополь (Никюп, Никополис ад Иструм)^{61a} едва ли изчерпват цялостната средновековна топонимия на Търново и околностите му. Внимателният анализ на съвременния пласт, наброяващ 331 названия, дава възможност към средновековния пласт да се отнесат още десетина местни названия:

Божий кладенче — лековит извор в района на Девин град, при който болните оставяли ивици от дрехите си, за да оставят с това болестта си при извора. *Лако* (Голямо и Малко или Горно и Долно) — водоизточници в Ксилофор към Арбанаси; от гр. *λίμνος* 'яма, езеро, цистерна или басейн за вода', лат. *lacus* 'езеро'. От формата на местността името е преминало върху резервоара „цистерна“ на каптирания водоизточник-чешма. Срв. местното название *Лажо водуро* 'укрепление на цистерната'.⁶² *Ксилофор* (*Силифор*, *Цилифор*) — обширна гориста долина между Момина крепост и височините към Арбанаси, изобилна с вода; от гр. *ξύλοφορέω* 'нося дърва', място, където са добивани и свличани дърва. *Граваница* — височина североизточно от града, от стбълг. *гавранъ*, *гавранъ* с метатеза *ар—ра* + суфикс *-ица*.⁶³ *Дълга лъка* — речна тераса край р. Янтра, от стбълг. *дълга* *лъка*. *Калугерова дупка* — пещера при извора Голямо Лако, вероятно обитавана от калугер като място за пост и молитва. *Каменец* — камениста местност североизточно от града към Арбанаси. *Марнополе* (*Морнополе*) — в миналото обширна поляна в югозападния край на Търново, днес парк „Толбухин“. В турските документи от XV в. — *Марна поле* „извън града“.⁶⁴ През XVII в. П. Богданов на това място посочва с. *Маринополци*, т. е. 'жители на Марнополе'. Според Г. С. Раковски тук са извършвани публични екзекуции на осъдени граждани.⁶⁵ През „чумавите времена“ на това място са погребвани умрелите от тази болест. В този случай етимологията на името се свързва с *моръ* 'мор, чума', т. е. „поле на смъртта, чумаво поле“ и оттук някои изговарят названието Морнополе. Марнополе се свързва от К. Иречек с името на стара църква „Св. Марина“ като Марино поле. Подобно название се знае за изчезнало селище до Карлово, за такова селище във Валовишка кааза и Демирхисарско в Македония;⁶⁶ село *Марена* има в Тиквешко, а манастир „*Света Марена*“

⁶⁰ В. Сл. Киселков. Митрополит Йоасаф Бдински и словото му за св. Филотея. — Бълг. истор. библиотека, IV, 1931, I, с. 201.

^{60a} Пак там.

⁶¹ Й. Иванов, Български старини... с. 424.

^{61a} Й. Иванов. Старобългарски разкази. С., 1935. с. 232, 233.

⁶² В. Бешевлиев. Една особеност в образуването на сложните местни названия от латински произход в Мизия. — Изв. Инст. за бълг. език, VIII, 1952, 240.

⁶³ Д. Ив. Папазов. Село Арбанаси. — СбБАН, XXXI, 1937, с. 22.

⁶⁴ Извори за българската история. XIII. С., 1966. с. 345; К. Иречек. Пътвания... с. 226, 240, 243; П. Р. Славейков. — СбНУ, III, 1890, с. 370; IX, 1893, с. 603; В. Погорелов. Опис на старите печатни български книги. С., 1923. с. 94.

⁶⁵ Г. С. Раковски. Цит. съч., с. 111.

⁶⁶ В. Кънчов. Цит. съч., I, с. 110; II, с. 485.

около Преспа и Охрид, също в Македония⁶⁷. По-вероятно е в името на местността да се крие корен *мар-*, запазен в *мараня* 'жега, пек, задух', *марà* 'това, което усещаме понякога като че ни наляга на сън, мора'⁶⁸; рус. *мар* 'слънчева топлина', *мáрить* 'пека, грея', *мáрный* 'зноен, топъл'. Оттук Марнополе е „знойно, припечно поле“, семантична успоредица на имена като *Прѣпека*, *Присѣката*, *Печенàка*, *Жàревица* — плосък връх до Михайловград, — *Огнено полè* при Царевец (Врачанско).

Не е изключено и обяснение, свързано с култа към славянската богиня *Марена* (*Морена*), от *марà* 'онова, което потиска, мори', рус. *марà* 'призрак'. С това значение са свързани имена на пещери, скални грамади и тъмни, студени сенчести местности: *Марена* — при Грамаде (Станкедимитровско), при Соголяно (Кюстендилско); *Мареница* — с. Бара (Севлиево), пещера; с. Гаганица (Берковско), Какрина (Ловешко); *Маряница* — местност до Ялботин (Бурелско крайще), Неделище (Сливнишко); *Маряка* — Добревци (Тетевенско) — усойна с гора; *Мòреница* — Мурсалево (Никополско); *Моряна* — гора при Тодоренци (Тревненско); *Мòровица* — Гложене (Тетевенско), пещера; *Мòрник* — студено сенчесто северно място до Гостилица, Караиваница, Пейна, Славейково, Чуково (Дряновско); *Мàрина дупка* — при Краиваница и Скорците (Дряновско), пещери; *Майрèнец* — до Горно Павликене и Гостина (Ловешко), свързано с поверие за духове „майра“; *Светà Марèна* — оброчище край Пещера; и др.

Орловец — хълм северозападно от Търново, тур. калка Картал баир, Картал, от *kartal* 'орел'. Светà тронца — манастир в Дървена, където е поставено началото на Търновската книжовна школа от Евтимий. Трошан[а] — горист хълм южно от Света гора; по старинно лично име Трохjàнъ → Трошан. Подобно име се среща в Сърбия през 1348 г. (Гласник, XV, с. 275, 298); в Синодика на цар Борил посоченият трошанъ вероятно е загинал в борбата срещу турците. Други местни названия от това име се срещат в Западна България и около Стара планина и Родопите; *Трошан* — при Велинград; *Трошаница* — Горни Пасарел (Самомирско), Прибой и Върба (Радомирско), Махалата (Плевенско), Чеканец (Годечко), Левуново (Светиврачко); *Трошанец* — Бачково (Асеновградско); *Трошанов камък* — Кондофрей (Радомирско); *Трошанград* до Пелово (Плевенско); *Трошански рид* — Кондофрей (Радомирско); *Трошанови геренъ* — при Копаница (Радомирско); *Трошаново* — до Борнарево; и др.⁶⁹ *Фрэнк хнсл* — квартал югоизточно от Царевец, представлява тур. калка на средновековното „град на фронзите“, под фръзи, фрънзи са означавани венецианци, генуезци, дубровничани, т. е. търговци от франкски произход. В надписа на Иван Асен от 1230 г. се посочва, че Цариград „дръжжж фржзн“⁷⁰. Шншманец — извор до манастира

⁶⁷ В. Кънчов. Пак там, I, с. 411—412.

⁶⁸ Н. Геров. Речник на български език. Пловдив, 1899, с. 50.

⁶⁹ М. Г. Попруженко. Цит. съч., с. 94; Й. Заимов. Принос към проучване на самоковската ономастика. — *Onomastyka* (Warszawa), XI, 1966, с. 80—81.

⁷⁰ Ив. Дуйчев. Из старата... II, с. 39.

„Св. Троица“, известен и като Шишманов манастир⁷¹; от първоначално *Шишманов извор (кладенец)*. Срв. местните названия *Шйшманец* — до Шипка (Казанлъшко); *Шйшманица* — Шишковци (Кюстендилско); *Шишманов дол* — Дуванли (Пловдивско); *Шишманово кале* — Лютиброд (Врачанско).⁷²

От проучването на средновековния топонимен пласт на Търново, запазен в произведенията на книжовниците от Втората българска държава и възстановен от съвременната топонимия на града, могат да се направят допълнително няколко по-обща извода:

Към този пласт могат да се отнесат 20 топонима, които по езиков произход се разпределят на 2 (10%) вероятно предславянски (тракийски), 2 (10%) гръцки, 16 (80%) български. Засядащото славянско население в района на града е имало възможност да влезе в контакт с все още недоизчезналото тракийско и византийско население и да създаде названията Иетър, Девиниград, Лако, Ксилофор. На първо време отделни названия са получили значителни географски обекти, като Граваница, Орловец, Каменец, Трапезица, Марнополе, Света гора, Устето, Дълга лъка, отделни съставни части на развиващия се град, като Девиниград, Тръновград, Новиград, и на второ място са назовани микрообекти — манастири и църкви, водоизточници и др. До XIV в. в града е преобладавало българско население.

Върху топонимите след падането на Търново под турско робство до наши дни няма да се спирам подробно, само ще използвам някои резултати от цялостната им езикова и статистическа обработка. Сигналите до нас 33 топонима стратиграфски се разпределят по времето на вероятното им създаване така:

До година	Създадени топоними	От всички 331 топонима в %
1393	20	6,04
1878	257	77,64
1944	39	11,78
1970	15	4,54

Средно годишно до 1878 г. в продължение на 485 години са създавани по 0,53 топонима, от 1878 до 1944 г. в продължение на 56 година — по 0,70 топонима, а след 1944 до 1970 г. — по 0,60.

По езиков произход местните названия, създадени през турското робство, са: 180 (70%) български, 61 (23,34%) турски и 16 (6,66%) турско-български. Внезапният разрыв в българската топонимия, създаването на значителна част турски и турско-български названия явно говори за рязка промяна в състава на населението в града при завладяването му от турците през 1393 г. Една част от населението несъмнено е била избита в първите дни от овладяването на града, друга част е била откарана в робство, трета част е напуснала града и се е преселила в по-отдалечени

⁷¹ Хр. Попов. Цит. съч., с. 62; Зв. Цонев. Манастирът на цар Шишман при В. Търново и румънските грамоти. Старини из българската земя. Пловдив, 1937. с. 154.

⁷² В. Миков. Цит. съч., с. 129—130.

части на Предбалкана и Балкана. За това имаме сведения и в „Похвално слово за Евтимий“ от Григорий Цамблак и в неговия „Разказ за пренасяне мощите на Петка от Търново във Видин и Сърбия“. В турски документ от XV в. се посочват вече в града 11 турски и 10 български махали, първите назовани по имената на влиятелни турци, а вторите по името на свещениците, в чиято енория са влизали.⁷³

Езиковият произход и количественото съотношение на топонимите в съседните села на Велико Търново също разкриват компактността на турското население в тях. То нагледно се вижда от следващата таблица:

Селище	Всячко топоними	От тях		
		български	турски	старинни
Арбанаси	49	48	1	3
Шереметя	30	27	3	2
Малък чифлик	37	34	3	1
Дебелец	139	130	9	6
Чолаковци	22	19	3	—
Шемшево	33	19	14	—
Леденик	103	96	7	5
Беляковец	118	118	—	10
За района	531	491	40	27
За Търново	331	250	81	20

Гъстотата на турското население във Велико Търново и в съседните му села според езиковия произход на топонимите се очертава така: в с. Шемшево — 42,42%,⁷⁴ във Велико Търново — 24,48%,⁷⁵ в с. Чолаковци — 13,63%, в с. Шереметя — 10%,⁷⁶ в с. Малък чифлик — 8,11%, в с. Леденик — 6,79%,⁷⁷ в с. Дебелец — 6,47%,⁷⁸ в с. Арбанаси — 2,04%,⁷⁹ и в с. Беляковец — 0%,⁸⁰.

Ако съпоставим турското влияние във Велико Търново с турското влияние в района като цяло, виждаме, че процентът на българските топоними в града е 75,52, а в района 92,47, на турските топоними в града е 24,48, а в района 7,55. Турското влияние в града е по-значително, отколкото в района и това е естествено, тъй като във Велико Търново са живели заможните турски представители на властта, владетелите на многобройните тимари и влизащите в тях селища от Търновски санджак. През цялото време на робството българският народностен елемент в града обаче е доминирал значително над турския.

⁷³ Извори... XIII, с. 335—353.

⁷⁴ Р. Стойков. Цит. ст., с. 478. В документ от 1585 г. е посочено с име „Шемши бег“.

⁷⁵ Извори... XIII, с. 335. В документ от XV в. се посочват хасове в Търново, турските и българските махали с имената им.

⁷⁶ Извори... XIII, с. 215. В документ от XV в. „Ширимерд“.

⁷⁷ Изводи... XIII, с. 175. През XV в. тимар на Бйъклу Баязид с домакинства мюсюлмани 1, неверници 47, вдовици 2; приход 4577 акчета.

⁷⁸ Р. Стойков. Цит. ст., с. 396. В документ от 1618 г. „Дебелче“.

⁷⁹ Р. Стойков. Цит. ст., с. 396. През XVII в. посочено с име „Арнавуд“.

⁸⁰ Извори, XIII, с. 195. През XV в. в зиамет Герилец „село Беляковец, спадащо към Търново: домакинства 44, вдовици 1, приход испенче 3432“. В надпис от Зограф от 1818 г. „село Бѣлаковецъ“, вж. Й. Иванов. Български старини... с. 261.